

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М., 1976. 2. Большой психологический словарь. / [Сост. Мещеряков Б., Зинченко В]. – М., 2002. 3. Віра Вовк. Поезії. – К., 2000. 4. Коцюбинська М. Метаморфози Віри Вовк// Віра Вовк. Поезії. – К., 2000. 5. Лотман Ю.М. О мифологическом коде сюжетных текстов//Сборник статей по вторичным моделирующим системам. – Тарту, 1973. - С.86. 6. Поети «Нью-Йоркської групи». Антологія / [Упоряд. текстів О.Г. Астаф'єва, А.О. Дністрового; Передм. О.Г. Астаф'єва]. – Харків, 2005.

Колодкевич Г. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВАРІАНТИ ТЕКСТУ В. СТУСА «В МЕНІ УЖЕ НАРОДЖУЄТЬСЯ БОГ»: ЕСТЕТИКА ПРОЗРІНЬ

Стаття присвячена інтерпретації поезії В. Стуса «В мені уже народжується Бог», яка містить два закінчені, але практично різні варіанти тексту. Це спроба показати естетичний аспект містичного переживання божественного начала в поетичному тексті.

Ключові слова: Стус, поезія, варіанти, Бог, прозріння, естетика.

Статья посвящена интерпретации стихотворения «Бог уже рождается во мне», которое включает в себе два завершенных, но практически разных варианта текста. Это попытка показать эстетический аспект мистического переживания божественного начала в поэтическом тексте.

Ключевые слова: Стус, стихотворение, варианты, Бог, прозрение, эстетика.

The article is devoted to the interpretation of the V. Stus's poetry "God has already been giving birth in me" which includes two consummate, but different in kind variants of this text. It is an attempt to show the aesthetic aspect of mystical feeling of Divine Source which is presented in poetry.

Key words: Stus, poetry, variants, God, insight, aesthetics.

До тексту «В мені уже народжується Бог» зверталася значна кількість дослідників творчості В. Стуса, причому всі інтерпретації були досить різноманітними: від так званої «нової релігійності» поета, аж до загалом атеїстичних настроїв. Конфлікт інтерпретацій ще раз вказує на творчу універсальність митця, на багатомірність його тексту, на здатність синтезувати своєю поезією світ бінарних опозицій. Саме тому буде спроба поглянути на цей текст з погляду естетики прозрінь, простежити, чи містичне переживання божественного начала у поезії В. Стуса співмірне з певною релігійною традицією і яке має втілення в художніх образах. Для цього варто застосувати системний підхід до

творчості В. Стуса, адже він дозволить більшою мірою досягнути реалізацію духовних пошуків автора.

Ця поезія була включена до магаданської версії збірки «Палімпсести». Текст має декілька незавершених варіантів і два знакові чистові варіанти, до яких варто звернутися у статті, адже, попри однаковий початок-інваріант, вони є різними творами, що засвідчують поступовість духовного прозріння ліричного героя, що перебуває на межі світів. Слід наголосити на цій поступовості, яка не лише засвідчена морфологічно, синтаксично (що особливо ускладнює роботу перекладачів), але й апелює до кількості варіантів цього тексту. В. Соловійов вказує, що “людський дух не є щось завершене, готове, а те, що постійно виникає і вивершується [...], то і одкровення божественного начала необхідно є поступовим” [Соловійов 2010, 75]. Спершу варто зупинитися на першому варіанті.

*В мені уже народжується Бог,
і напівпам'ятний, напівзабутий,
немов і не в мені, а скраю смерті –
куди живому зась. Мій внук і прадід –
пережидає, заки я помру* [Стус 1999, 47].

Сам факт топосу помежів'я заслуговує на особливу увагу. Тексти В. Стуса періоду «Палімпсестів» є яскравим свідченням цього: життя – це, перш за все, зависання, апогей страждань і болю. Земне життя пролягає в певному біполярному вимірі, між двома полюсами (від незвіданого простору до-існування – до того, який лежить за порогом смерті). Тому «своєю появою в світі, ми нібито розсунули лешата небуття» [Лютий 2002, 9]. Ліричний герой В. Стуса споглядає небуття в образах онука і прадіда, що з обох боків змикають буття-межисвіті, очікуючи його смерті. Тут-присутність ліричного героя у першому варіанті є зазіранням поза себе, в Ніщо, таке відчужене споглядання світу і себе репрезентовано образом свічі, яка:

*означена лиш тінню переляку,
за те, що яву світу і птьму
межує тріпотлива вежа мук* [Стус 1999, 47].

На думку М. Гайдеггера, Ніщо, так само як і суще, відкривається для нас за допомогою почуттів, зокрема у момент жаху. Ніщо виступає у відчутті жаху одночасно з вислизанням сущого. Саме явлення Ніщо «дозволяє» людській присутності «підійти» до сущого і проникнути в нього. Людська присутність, своєю чергою, інтерпретується як «висунутість» у Ніщо, як «виступання за межі сущого». Таке «виступання» й називається «трансцендентацією» [Хайдеггер 1993, 22]. Текст першого варіанту вказує, з одного боку, на граничну самотність ліричного героя, проте це самота, на яку підносить «вежа мук». У сферах духу вона засвідчує, що герой вже ніколи не зможе бути один, навіть якщо б захотів, бо народження Бога в людині виключає відчуття самотності.

*Я з ним удвох живу. Удвох існую,
коли нікого [...]. Він опорятуюнок*

*для мене. Тож і мовлю: порятуй,
мій Господи. Опорятуй на мить
а далі я, оговтаний, врятую
себе самого сам. Самого – сам* [Стус 1999, 47].

Часто ведеться мова про особливості релігійного світогляду В. Стуса, дослідники докладно вивчають філософські концепти й епістолярну спадщину митця. На основі цих здобутків стверджують про впливи даосизму, дзен-буддизму на творчість В. Стуса, але, на жаль, недостатньо зупиняються на глибших обґрунтуваннях. Крім того, митець у «Таборовому зошиті» (Запис 9-10) пояснив своє негативне ставлення до християнства, проте, з іншого боку, його поезія насичена біблійними образами та символами. Очевидним стає той факт, що пошуки Бога для В. Стуса, це швидше пошуки адекватності, можливість стати більш відкритим до інших духовних традицій, шлях не заперечення, а зіставлення. Для В. Соловйова «досконала релігія повинна бути вільною від всякої обмеженості й винятковості [...], бо вона містить в собі всі особливості та до жодної з них окремо не прив'язана, всіма володіє і, відповідно, від усіх вільна» [Соловйов 2010, 78]. Саме тому, інтерпретуючи поезію В. Стуса, слід вдатися не до однієї релігійної традиції, а до певного синтезу.

Незалежно від певної релігійної традиції, тут йдеться про містичне переживання Бога, яке для всіх і завжди однакове. Народження, проявлення в собі божественного начала засвідчують релігійні тексти Сходу, так і середньовічних містиків, зокрема М. Екгарт зазначає, що містичне пізнання – це швидше за все до себе-самого повернення, одкровення своїх власних, майже надлюдських властивостей [Екхарт 1912]. Зрештою, добре знані В. Стусом Г. Сковорода і релігійні філософи, такі як В. Соловйов і М. Бердяєв, описують у своїх працях духовний досвід такого штибу. Причому філософи вказують на реальну взаємодію людини і Бога як «процесу Боголюдського» [Соловйов 2010, 76]. Слід усвідомити, що містерія народження в людині Бога розкривається не в богослов'ї, а в містиці. Особливо на цьому наголошував М. Бердяєв: «Пошуки людиною Бога є разом з тим пошуками самого себе, своєї людськості. Людська душа страждає родовими муками, в ній народжується Бог. І народження Бога в людській душі є справжнє народження людини. Народження Бога в людській душі є рухом від Бога до людини. Бог сходить в душу людську. Це відповідь на тугу людини за Богом. [...] духовний досвід розкриває тугу Бога за людиною, щоб людина народилася і відбила Його образ. Про цю Божу тугу повідали великі містики, що описували духовне життя» [Бердяєв 2006, 234]. Поетичні прозріння В. Стуса якраз є свідченням того, що поезія набагато глибше здатна пізнавати світ, аніж звичне «розумування». Тому митець здатен зазирнути за межу, у світ одвічної краси та істини, де перед ним і власне у ньому все постає таким, яким є насправді. Особливість прозріння поетів, на відміну від духовної людини, яка не бере на себе «карб» творіння, засвідчує, що вони здатні помістити відчуту під час осяяння вічну красу в слові, яка, вивільняючись, дає здатність слову завжди перебувати в невичерпній семантичній потенції, бо зможе, як символ, породжувати все нові й нові смисли.

У варіантах тексту В. Стуса «В мені уже народжується Бог» відбувається своєрідний взаємобмін, де Бог рятує ліричного героя донищенням (бо народиться Він лише «скраю смерті»), а «смерть є внутрішнім моментом життя» [Бердяєв 2006, 224]; Бог посилює

його життєвий вибір – самовичерпування, щоб ще за життя герой зміг відчутти світ, який поза гранню сущого.

*Хоче вийти геть,
щоб згасла свічка болю. Щоби тьма
впокорення мене порятувала
інобуттям [Стус 1999, 47].*

Світло, яке у даному випадку символізує життя-страждання ліричного героя, має бути подолане п'яною. Важливо зазначити, що чорний колір для суфіїв – колір Бога. Підтвердженням може слугувати і 17 (18) Псалом (Книга Псалмів), де також з'являється символічний образ п'янки, темряви вод, як місця перебування Бога. Звідси й образ чорноводдя у «Палімпсестах» В. Стуса.

Порятунок інобуттям, який показано нижче знову звертає до східної традиції:

*Іножиттям. Найменням
уже невластим. Ось він, той загал,
яким кермує той шалений Бог,
котрий в мені воліє народитись [Стус 1999, 47].*

Зокрема буддистська концепція «не-Я» засвідчує існування чистого, незмінного, незалежного від індивідуальних особливостей Я, розчиненого у всесвіті, злитого з ним. Звідси і образ загалу і шаленого (тобто нестримного, що перевищує всяку міру) Бога, який проявляється у ліричному героєві.

Другий варіант тексту є практично іншим твором. Одразу на початку з'являється мотив донищення вітальності ліричного героя:

*В мені уже народжується Бог
і поступово одмінє душу
і повнить груди холодом, і світлом
мене донищує [Стус 1999, 324].*

Це містичне перетворення душі, котра, просвітлена, налита сонцем, повинна стати духом, щоб у ній міг проявитися безмірний Бог. Адже допоки душа не онімла – дух не повстане. Далі текст засвідчує продовження цієї містерії:

*Безкрайо розсувається овид,
земля даліс, наче тьмяна зірка,
і голова моя, налита сонцем,
вже передсмертну радість прочува.
Благослови мене, блаженна мить –
раптове самоспалення і вічне
навернення до тіла. Проминання
і входження зненацька – в сто світів,*

*де кожен надмолодь. Бо не живу
у жодному. Лише перебуваю,
мов на гостині* [Стус 1999, 324].

Якщо в попередньому варіанті про інобуття мовилося, як лише про передчуття, то цей текст засвідчує уже власне й входження-виходи ліричного героя у нові сфери перебування духу. Такий динамічний колообіг самоспалень-навернень до тіла, проминань-входжень «в сто світів» постає візією перероджень у світах, до яких уже не повернеться. Для ліричного героя передсмертна радість – блаженна мить. Східне розуміння Небуття передбачає повноту Буття, де абсолютно все перебуває в потенційній можливості, як у другому варіанті, «входження знеацька в сто світів». Якщо звернутися до вищезгаданого дзен-буддизму, то «дзен полягає у вірі в небуття, що уподібнюється певному Дещо, яке позбавлене форм і якостей [...], але завжди в стані, готовому прийняти певну форму і якість. Такий стан можна назвати природою Будди [Лютий 2002, 18]. Це та смерть, яка стає «моментом внутрішньої містерії духу» [Бердяев 2006, 224], внутрішнім моментом життя себе справжнього, просвітленого, самособоюнаповненого.

Наприкінці другого варіанту ліричний герой знову перебуває у своєму межисвіті – тут-бутті, де з'являється образ пам'яті: «дубили шкуру живцем із мене» [Стус 1999, 324], але це лише пам'ять, важливе те, що тут і тепер. Тому, попри все, він просить благословення у дня, вповні осягнувши Боже провидіння у блаженній миті.

В. Стус своїм твором запроявив поетичність містичних прозрінь, у яких «справджується вище призначення поезії, – це той момент істини, коли і релігія, і поезія, удосконалюючись та поглиблюючись, стають відкритішими для сприйняття» [Сантаяна 2003, 255]. Адже найпривабливіший бік містицизму – його естетичний інтерес до глобальної єдності та космічних законів, який якраз і присутній у варіантах тексту «В мені уже народжується Бог».

У творчості Стуса спостерігаємо синтез різних релігій, адже мистецтво поета – це насамперед уміння загострити почуття, збираючи до купи розрізнені об'єкти, породжені цим почуттям, і змалюванні цієї єдності в образі. Такий синтез є результатом містичного переживання, яке завжди і для всіх однаково, незалежно від релігійної приналежності. Два варіанти тексту засвідчують поступовість прозріння, в якому полягає основний сенс існування – проявленні, народженні в людині божественного начала.

1. *Бердяев Н.* Философия свободного духа / Николай Бердяев. – Москва: АСТ: АСТ Москва: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 416 с. 2. *Лютий Т.* Нігілізм: анатомія Ніщо / Тарас Володимирович Лютий. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 296 с. 3. *Сантаяна Дж.* Витлумачення поезії та релігії / Джордж Сантаяна. – Львів: Ініціатива, 2003. – 288 с. 4. *Соловьев В.* Чтение о Богочеловечестве / Владимир Сергеевич Соловьев. – СПб.: Издательская Группа «Азбука-классика», 2010. – 384 с. 5. *Стус В.* Твори у 4 т. 6 кн. Т. 3. Кн. 2. – Львів: Провіта, 1999. – 495 с. 6. *Хайдеггер М.* Время и бытие: Статьи и выступления / Мартин Хайдеггер. – М.: Республика, 1993. – 447 с. – / Мыслители XX века. 7. *Экхарт М.* Проповеди и рассуждения / Мейстер Экхарт. – М.: Изд «Мусaget», 1912. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://psylb.org.ua/books/ekhar01/>